

Буццати среди наиболее читаемых авторов. Самобытность стиля в прозе этого писателя определяется сплавом конкретного, реалистического повествования с гротеском и усложненной символикой, в конечном счете, разоблачающей бездуховность современного общества.

Литература

1. *Буццати, Д.* Татарская пустыня, рассказы / Д. Буццати. – М. : Махаон, 2004. – С. 128–140.
2. *Хлодовский, Р.* Гиперболы и параболы печального Дино Буццати / Р. Хлодовский // Татарская пустыня : роман. – СПб. : Азбука-классика, 2008. – С. 6–30.
3. *Buzzati, D.* Bosch: il maestro del Giudizio Universale / D. Buzzati. – Rizzoli : Classici dell'arte, 1966. – P. 103–115.

Т. Я. Старасценка (Беларусь)

ТЭКСТАВЫЯ АСАЦЫЯТЫ ЗВАРОТКА СЯБАР У ПАЭТЫЧНЫМ ДЫСКУРСЕ СЯРЭДЗІНЫ ХХ СТАГОДДЗЯ

Адрасатная поліфанія паэтычнага тэксту можа выражацца звароткамі, дзякуючы якім актуалізуецца ўзаемадзеянне пэўных слоў і іх асацыятаў, што ўплывае на пазнавальную дзейнасць чытача. Мэта артыкула – прааналізаваць тэкставыя асацыяты як сэнсавыя карэляты да стымула-зваротка **сябар** у паэтычным дыскурсе сярэдзіны ХХ ст. Фактычным матэрыялам паслужылі творы Максіма Танка, П. Панчанкі, А. Куляшова.

Для зваротка **сябар** паэтычнага дыскурсу сярэдзіны ХХ ст. (творы Максіма Танка, П. Панчанкі, А. Куляшова) характэрна рэалізацыя як слоўнікавай семы 'ўжываецца ў звароце, звычайна да прыязнай або блізкай асобы', так і патэнцыяльных сем 'пісьменнік', 'вучоны', 'каханы чалавек', 'статуя', 'духоўна чужы чалавек'. Прычым ва ўсіх траіх паэтаў значэнне 'ўжываецца ў звароце, звычайна да прыязнай або блізкай асобы' вербалізуецца праз спецыфічную для кожнага пісьменніка сістэму тэкставых асацыятаў.

Так, у творы Максіма Танка «Печ» яна не разгортвае характарыстыкі сяброў, а дзякуючы перыферычным тропам эксплікуе імпліцытнае прырашчэнне: сяброўства для паэта – гэта блізкія па духу людзі, для якіх малая радзіма пачынаецца з печы як першаасновы жыцця. Сема сяброўскага цяпла праз асацыятыўную кагезію наладжвае семантыка-стылістычную тоеснасць: *печ* – гэта сяброўскае цяпло, у якой тэма-дзейнік *печ* рэтраспектыўна звернута да загалюка.

Рэматычны выказнік *цяпло* актуалізуецца праз метафары і параўнанні *агонь весяліцца і скача па дровах жаўною, сініцай; пена шугае; разгарыцца вясёлкай*, тым самым падкрэсліваючы сутнасць загалюўка як кантрапункта разгортвання вобразных уяўленняў. У тэмпаральнай апазіцыі *прошлы / цяперашні гістарычныя* формы прэзенса рэпрэзентуюць імпліцытны сэнс імкнення затрымаць і надоўга захаваць утульнае вясковае шчасце: *А бачылі, як у гаршках закіпае / Бацвінне ці бульба – і пена шугае? / Як пражыцца боб і гарох на патэльні, / Пякуцца бліны з караваем вясельным? / Як сушацца ягады, зёлкі з грыбамі – / Тугімі, паджарымі баравікамі?..* Пры разглядзе розных варыянтаў цяперашняга гістарычнага А. У. Бандарка вылучае два псіхалагічныя варыянты вобразнай актуалізацыі мінулага. Пры першым моўца з пункту гледжання «я тады» перажывае мінулае так, нібыта яно адбываецца зараз. Другі варыянт арыентаваны на моўцу, які вобразна ўяўляе мінулыя дзеянні, атаясамліваючы іх з момантам гутаркі [1, с. 89]. Такія дзеянні набываюць асаблівую значнасць, каштоўнасць, таму для прэзенса Максіма Танка характэрны другі псіхалагічны варыянт.

У адрозненне ад Максіма Танка, рэпрэзентацыя тэкставых асацыятаў зваротка **сябар** 'ужываецца ў звароце, звычайна да прыязнай або блізкай асобы' вершаў П. Панчанкі адбываецца праз адносіны «я» – «ты», паміж якімі, на першы погляд, рэалізуецца нулявая апазіцыя. «Ты» маркіруе суб'екта з такімі ж, як у лірычнага героя, поглядамі на свет праз перыферыйныя граматычныя сродкі: эмацыянальны стан амерыканца Джона (і лірычнага героя пры ўжыванні займенніка *мы*) у першым фрагменце верша «Ліст у Нью-Ёрк» вербалізуюць дзеяслоўныя прагматы *ты першы мне пакляўся, што навек па зброі мы сябры; мы фашыстаў лаялі са злосцю*. У другім фрагменце семантыка сяброўскага вобраза «ты» кантрасна мяняецца, таму паміж «я» – «ты» ўзнікае эквівалентная апазіцыя. У інтэрпрэтацыі вобраза Джона ўзнікае сема варожасці, эксплікаваная перыферыйнымі тэкставымі асацыятамі паралельных сінтаксічных канструкцый: *Не, не верыцца, / Каб сягоння ты ў сваёй Амерыцы / Трызніў аб грабежніцкай вайне, / Атамную ладзіў на мяне; / Каб адзін адному неслі гібель, / Каб ізноў і дым, і гром, і кроў; / Каб давілі танкамі магілы / Нашых аднагодкаў і сяброў*. Такая ж перамена апазіцый паміж «я» – «ты» характэрна для верша «Дым. Агонь. Руіны і гібель» (займеннік *ты* маркіруе семантыку вобраза яўрэя).

У вершы «Пра агітацыю» паміж «я» – «ты» рэалізуецца толькі нулявая апазіцыя, бо лірычны герой і персанаж (егіпецкі сябар) падобныя ў сваіх пачуццях: *І я, як і ты, гэтых тлустых падлюг / Ад сэрца ўсяго ненавіджу*. Такая ж нулявая апазіцыя характэрна для «я» – «ты» верша «Мінскія сады»: *Каб кожнаму: і мне, друг, і табе / Было па клёну, ліпе і вярбе і верша «Свой горад»: І ты, мой дружа, таксама ведаў: / Заціхне на плошчах берлінскіх бой*.

У адрозненне ад дыскурсаў Максіма Танка і П. Панчанкі, зваротак **сябар** паэтычнага дыскурсу А. Куляшова рэалізуе толькі слоўнікавую сему 'ужываецца ў звароце, звычайна да прыязнай або блізкай асобы' праз перыферыйныя экспрэсіўныя сінтаксічныя канструкцыі, якія ўзмацняюць імпліцытнае разуменне вечнага жыцця герояў-сяброў пасля іх фізічнай смерці на вайне: *Сябры мае!*

*Пад пустак дыванамі / Ці не абрыдла безназоўнасць вам? / Дзе дзверы, што замкнуліся за вамі? / Як вас знайсці? Якіх пытацца брам? («Сябры мае! Пад пустак дыванамі...»). Займеннік *мы* эксплікуе еднасць лірычнага героя і яго сяброў: *Сябры мае, хіба аб гэтым шчасці / У маладосці марылася нам?*, якая ў далейшым кантэксце лагічна пацвярджаецца нулявой апазіцыяй, ці адносінамі тоеснасці, «я» – «вы». Іх тэма-рэматычная структурная арганізацыя ў форме паралельных сінтаксічных канструкцый эксплікуе семантыку тоеснасці на аснове кантамінацыі паняццяў 'фізічнае' і 'духоўнае': *Я – ваша памяць, вы – маё сумленне, / Я – дрэўка, вы – трывалы сцяг на ім*. У структуры «вы» верша «Сябры, каго вайна скасіла кулямі» асабліваю экспрэсію набывае перыферычны цяперашні гістарычны час, які дазваляе ўявіць мінулыя дзеянні як асабліва памятных, значных і таму эксплікаваць асацыятыўнае прырашчэнне несмяротнага подзвігу сяброў: *дыханне ваша чую за спіной; гудуць франты; не ціхне вечны бой; прыпадае з жалем Бесядзь родная*.*

Патэнцыяльная сема 'пісьменнік' зваротка **сябар** вербалізуецца ў паэтычным дыскурсе сярэдзіны ХХ ст. праз тэкставыя асацыяты рознай эмацыянальна-экспрэсіўнай канатацыі. У першую чаргу, гэта характэрна для Максіма Танка. Так, лірычны герой верша «Адказ на пісьмо друга» Максіма Танка звяртаецца не канкрэтна да асобы свайго сябра – памерлага польскага пісьменніка Вайнтраўба, а да аб'ектаў, звязаных з ім. У выніку ўзнікае тэма-рэматычнае адзінства, у якім тэма сябра раскрываецца праз пазітыўнаацэначную перыферычную рэматычную характарыстыку з рэпрэзентацыяй імпліцытнага сэнсу светлай памяці: *курган; палі; хвалі вісленскай шум; вечары; скверы; плошчы варшаўскія; песні; цэгла дамоў; хваль сіні разліў; алеі дрэў; ліст вераснёвы; кнігарня (сонечны дом)*.

Тэма-рэматычнае адзінства характэрна і для асэнсавання вобраза сябра – грэчаскага пісьменніка Глезаса. Перыферычныя эматыўныя тэкставыя вербалізатары рэмы ўключаюць пазітыўнаацэначныя адзінкі пры сэнсавым раскрыцці мадальнага дзеяслова *марыў*: *вясёлыя начлежныя кастры; шчырае сэрца; прычал Пірэя; цяністая крона алівы; бяздонны блакіт заліва*. Перыферычныя адмоўнаацэначныя канататывы эксплікуюць цяжкі лёс сябра Глезаса: *шматпакутная Элада; змрочныя годы; бязмежная туга; Акропаль сівы; поўнач глухая («Друг мой Глезас!»)*.

У паэтычным дыскурсе П. Панчанкі, у адрозненне ад Максіма Танка, вербалізацыі патэнцыяльнай семы 'пісьменнік' зваротка **сябар** садзейнічае структурная арганізацыя твора. У вершы П. Панчанкі «Напрадвесні» семантыка-граматычная аснова двух фрагментаў з рэалізацыяй тэматычных ліній «Сябар-паэт» і «Прырода» вызначаецца адносінамі перасячэння як вынікам іх апазіцыі: гармонія прыроды кантрастуе з бяздарнасцю паэзіі. У фрагменце першай тэматычнай лініі «Сябар-паэт» складаецца сэнсавае поле, маркіраванае семай 'трафаманства' і вербалізуванае перыферычнымі экспрэсэмамі адмоўнай канатацыі: *ад мудрых слоў я ўжо зусім знямог; сэрца б'е трывогу; паэты-песняры з пяцітыднёвым стажам; бяздонная балбатня; дохлыя санеты*. Рэфэрэнтная сітуацыя

фрагмента другой тэматычнай лініі «Прырода» ўдакладняецца структурамі з перыферычнымі дзеясловымі метафарами: *зямля набракла свежай сілай; вясна ідзе; б'е сонца ў шыбы парніковых рам*, якія праспектыўна садзейнічаюць кантамінацыі абстрактнага (паэзія) і канкрэтнага (прырода) ў апошніх радках: *Някранутай паэзіі пласты / Ляжаць на кожным полі у калгасе*.

Патэнцыяльная сема 'каханы чалавек' зваротка **сябар** вербалізуецца праз тэкставыя асацыяты вершаў Максіма Танка і П. Панчанкі. Загалолак верша Максіма Танка «Сварка» з адценнем пярэатрыўнасці рэтраспектыўна мяняе эмацыянальна-экспрэсіўную канатацыю на меліяратыўную праз апазіцыю *план выражэння / план зместу*. Перыферычныя спалучэнні з адмоўнай часціцай: *не ўгаварвай; не жонка; не трэба твой пінжак; не клапаціся; не нясі; не мілуй; не цалуй*, дзякуючы развітаму зваротку з ядзернай прагмай станючай ацэнкі *мілы дружа* эксплікуюць не адмаўленне, а згоду з клопамі дарагога сябра. У плане выражэння паміж ядром і перыферычнымі структурамі складваюцца адносіны выключэння, а ў плане зместу – тоесныя адносіны.

Адпаведная апазіцыя характэрна і для верша П. Панчанкі «На будоўлі», у якім дэнагатыўны змест метафарычнага загалюка канкрэтызуецца ў сістэме твора. Працэс будаўніцтва рэпрэзентуе імпліцытны сэнс развіцця кахання напачатку праз перыферычныя структуры з адмоўем: *не звярнула ўвагі на яго агністы чуб; на ордэн не зірнула; хлопец рыжы мне не люб; гэтых зроду не люблю; не пайшла я на балет*, пасля эксплікацыі кахання набывае пазітыўнаацэнную канатацыю ў перыферычных *працаваў штодня ўсё злітней наш высотны экіпаж; незямная старажытная любоў; звонка ў сэрцы гром аддаўся і ядзерных мой ты слаўны; кожны дзень ты мне радней* структурах. Можна меркаваць, што дынаміка пачуцця разгортваецца праз адносіны выключэння паміж ядром і перыферыяй да адносін тоеснасці паміж імі.

У паэтычным дыскурсе сярэдзіны ХХ ст. патэнцыяльныя семы 'вучоны', 'статую' зваротка **сябар** выяўляюцца ў тэкставых асацыятах вершаў Максіма Танка «Пасланне вучонаму» і «Ля статуі Свабоды». Сема 'вучоны' праз апазіцыю *мінулае / будучае* рэалізуе неадназначную ролю навукі. Паміж тэкставымі асацыятамі кампанента *будучае*, рэпрэзентаванымі перыферычнымі сінтаксічнымі адзінкамі *поспехі навукі; не трэба касіць і араць, і песні складаць, і быліны, у поце чала свайго хлеб здабываць; усё зробіць машыны*, і вербалізатарамі кампанента *мінулае* – *першабытны прысмак; хлеб; песня; віно; каханне* – складваюцца кантражныя адносіны. Семантыка будучага часу актуалізуе асацыятыўнае прырашчэнне пэўнай небяспекі навуковага прагрэсу, цяперашняга часу і загаднага ладу – захаванне спрадвечнага багацця чалавека. Перыферычныя тэкставыя асацыяты-назоўнікі *хлеб, песня, віно, каханне* актуалізуюць імпліцытны сэнс вечнай каштоўнасці, звязаны з прэсупазіцыўным фонам сацыяльнага і моўнага вопыту адрасата. Зварот да статуі Свабоды як да сяброўкі стварае персаніфікаваны вобраз, які падмацоўваецца перыферычнымі дзеясловамі з семай адушаўлёнасці *сумуеш, аглухла, аслепла, хадзілі, не баіцца, не адступала, не прагоніш, глядзі, прыйшла, запаліш, уцячы*.

Такім чынам, ядзерныя і перыферычныя тэкставыя асацыяты зваротка **сябар** актывізуюць сутворчасць паміж адрасантам і адрасатам, дазваляюць правесці супастаўляльна-стылістычны аналіз паэтычных твораў і выявіць адметнасці ідыястылю.

Літаратура

1. *Бондарко, А. В.* Основы функциональной грамматики: Языковая интерпретация идеи времени / А. И. Бондарко. – СПб. : С.-Петербург. гос. ун-т, 1999. – 260 с.
2. *Куляшоў, А.* Збор твораў : у 4 т. / А. Куляшоў. – Мінск : Беларусь, 1966–1967. – Т. 3 : Новыя вершы, маналог, паэмы. – 1967. – 456 с.
3. *Панчанка, П.* Збор твораў : у 4 т. / П. Панчанка. – Мінск : Маст. літ., 1981–1983. – Т. 2 : Вершы, паэма (1946–1962). – 1981. – 414 с.
4. *Танк, М.* Збор твораў : у 13 т. / Максім Танк. – Мінск : Беларус. навука, 2006–2012. – Т. 3 : Вершы (1954–1964). – 2007. – 447 с.

В. Д. Старычонак (Беларусь)

МАДЭЛІ ЎТВАРЭННЯ ДРУГАСНЫХ ДЭСТРУКТЫЎНЫХ НАМІНАЦЫЙ (НА МАТЭРЫЯЛЕ СУБСТАНТЫЎНАЙ ЛЕКСІКІ)

Дэструктыўныя намінацыі складаюць даволі аб'ёмны пласт лексікі, у якім знаходзяць адлюстраванне такія істотныя прыметы дэструкцыі, як разбурэнне, знішчэнне, спусташэнне, ліквідацыя, пашкоджанне, дэфармацыя, пазбаўленне жыцця і мн. інш. Зыходныя ЛСВ экстрапалююць частку семантыкі ў рэцыпіентную метафарычную сферу, якая характарызуецца антрапацэнтрычнасцю, скіраванасцю да чалавека і адлюстроўвае сферы грамадскага жыцця і тыя фрагменты быцця, якія звязаны з узаемадзеяннем людзей у соцыуме. Многія з другасных ЛСВ уключаюцца ў марталны кантынуум (лац. *mors, mortis* 'смерць', *mortalis* 'смяротны') і ўказваюць на спыненне жыццёвага існавання, смерць. Паняцце смерці займае выключнае месца ў моўнай карціне свету і знаходзіць шырокае адлюстраванне ў другасных субстантыўных намінацыях.

Тэмпаральны паказчык завяршэння чаго-небудзь пакладзены ў аснову ўсіх значэнняў назоўнікаў *дажынкi, фінал, фініш*, якія ў другасных значэннях змяшчаюць канкрэтныя ўказанні на адсутнасць жыцця, смерць: *Усё бліжэй жыцця дажынкi. Назубіць серп скупая старасць* (М. Маляўка); *Быцця свайго бачыш дажынкi, Падводзіш рахунак былому* (Я. Купала); *Калі прыйшлі жыцця*